

Türk Mitolojisinin Önemli Özellikleri ve Diğer Mitolojilerden Ayıran Özellikler

DR. SÜHEYLA SARITAŞ

Türk Mitolojisinin Özellikleri

- Türk mitolojisinin tarihi ve coğrafi alanı oldukça geniştir.
- M.Ö. Türk boylarının tarihi ve kültürleri ile ilgili kaynaklar Türk mitolojisi ile ilgili bilgilere sahiptir.
- Türk mitolojisi ile ilgili en eski bilgilere Hun ve Göktürk dönemlerine ait Çin yıllıklarında, Sasanî kaynaklarında rastlamak mümkündür.

Türk Mitolojisinin Özellikleri

- 4. yüzyılda meydana gelen büyük göçler sonunda Bizans ve Latin kaynaklarında da Türk mitolojisiyle ilgili bilgilere rastlanmaktadır.
- Türk mitolojisi kaynaklarının ve izlerin oldukça geniş bir coğrafyaya yayıldığı muhakkaktır.
- Türk mitolojisinde kahramanlık mitlerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Mitlerde yer alan kurtarıcı kahramanlar zamanla destanlara mal olmuşlardır.

Türk Mitolojisini Diğer Mitolojilerden Ayıran Özellikler

Türk mitolojisini dünyanın diğer mitolojik sistemlerinden farklı kılan özellikleri şu şekilde sınıflandırır (Bayat, 2007: 21):

1. Türklerin psikolojik durumu ve dünyaya bakış açıları farklıdır.
2. Türk mitolojisinde Mısır, Yunan Hint mitolojilerinden farklı olarak çok Tanrıcılık inancı yoktur.
3. Türk mitolojisinde türeyiş mitleri ve koruyucu ruhlar hakkında mitler ağırlık basmaktadır.
4. Türk mitolojik metinleri dağınıktır ve şaman inançları ve pratikleri içinde erimiştir.

Mitolojik Metinler-Destanlar

- Ö.Oğuz, edebi eser olan destanların niteliklerine yönelik olarak şöyle bir tanımlama yapar: “*Terimlerden ve tanımlardan anlaşılacağı gibi, Türkçedeki ifadesiyle destan, ilkel ve popüler bir anlatı çevresinin içinde doğan, gerçek veya kurmaca olağanüstü ve mitolojik kahramanların maceralarını şiir veya şarkı diliyle ve çoğu zaman bir müzik aleti eşliğinde anlatan, anonim olan veya unutulmuş bir şair tarafından yaratılan, fakat şairin maceranın içinde duygu veya eylem olarak yer almadığı “edebiyat eseri” olarak karşımıza çıkmaktadır*” (Oğuz, 2004:6).

Mitolojik Metinler-Destanlar

- Destanlar mitolojik metinler olarak kabul edilirler.
- Özellikle Türk destanlarının oluşum safha ve şartları dikkate alındığında, destanlardaki mitolojik unsurların oldukça önemli yer kapladığı görülür.

Mitolojik Metinler-Destanlar

- Ö. Oğuz, bir destanın oluşması için gerekli safha ve şartları beş ana başlıkta toplar (Oğuz, 2000:51-52).
- *Birinci olarak, destanı yaratan topluluğun “destan devri” diye adlandırabileceğimiz bir dönemde yaşaması gerekir. Türkler açısından bu dönem, mitoloji unsurlarının toplum hayatında etkisini kuvvetle sürdürdüğü, Bozkır kültürünün ortaya çıkardığı “Alp tipi” nin toplum hayatını yönlendirdiği bir dönemdir. Mitolojiden beslenen olağanüstülükler, toplum hayatında eski yerini yitirdikçe, kahramanlığın yerini, yerleşik toplumun değer yargılarına dayalı motifler aldıkça “destan devri” yavaşlamakta ve yerini “hikaye devri” olarak adlandırabileceğimiz bir devir almaktadır.*

Türk Mitolojisini Diğer Mitolojilerden Ayıran Özellikler

- Yapılan araştırmalara göre Türk mitolojisi tıpkı *Tengricilikte* olduğu gibi, yani *tektanrıcılıktan çoktanrıcılığa* doğru ilerlemiştir.
- Türkler, tarih boyunca temasa geçtikleri toplulukların mitolojilerinde önemli rol oynamışlardır. Bu aynı zamanda onların inanç sistemlerinde de etkili olmuştur. Bu inançların başında Zerdüşlük, Maniheizm ve Budizm gelmektedir.

Mitolojik Metinler-Destanlar

- **İkinci olarak**, destanı yaratan topluluğun “sözlü gelenek” e sahip olması gerekmektedir. Kültür unsurlarının, edebi verimlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı güçlü bir sözlü gelenek ortamının bulunması, destanın gelişimini sağlayacaktır.
- **Üçüncü olarak**, destanın teşekkülüne ilham veren bir çekirdek “vak’a” nın olması gerekmektedir. Toplumun derinden etkileyen veya kurgulandıktan sonra toplumda büyük ilgi uyandıran bu vak’a, sözlü gelenek ortamında yayılıp zenginleşmelidir.

Mitolojik Metinler-Destanlar

- *Dördüncü olarak, bu vak'a bir "ozan" tarafından edebi bir metin haline getirilmelidir. Bu metin ozandan ozana, kuşaktan kuşağa geçerek, sözlü gelenek ortamında yaşatılmalıdır.*
- *Beşinci olarak, toplum, "destan devri" diye adlandırdığımız zaman dilimini tamamlamadan sözlü gelenekte yaşayan bu metin "tespit" edilmelidir. Destan devrini tamamlayan toplumlarda, tespit edilen, yani yazıya geçirilen metinlerin, toplumun içinde bulunduğu devrin ürünü olacağını kabul etmek durumundayız.*

Mitolojik Metinler-Destanlar

- M. F. Köprülü, Türk destanlarını hem coğrafi göre hem de tarihi ve kavmi dairelere göre sınıflandırmıştır.
- Köprülü' nün *coğrafi sahalara* göre yaptığı sınıflandırma Türk mitolojisinin önemli metinlerini bünyesinde barındırır (Köprülü, 1981:42-44):

Mitolojik Metinler-Destanlar

- 1) “**Altay-Yeniseyi**” sahasında meydana gelen ürünler: Bu sahadaki şamanist Türkler, bize milli destanın en eski parçalarını, yani “Esatîrî” mahiyetteki olan parçalarını ve Kozmogoni: Tekevvün-i âlem (Kainatın yaradılışı) hakkında “Ustûre” leri vermektedir.
- 2) “**Bozkırlar**” sahasında meydana gelen ürünler: Bu sahanın halkları, medenî seviye bakımından oldukça ilerlemiş ve İslam medeniyeti etkisine kuvvetlice girmiş olan Kırgız, Kazak ve Türkmen boylarından oluşmaktadır. Bunlara ait olan “Manas” ve “Köroğlu” gibi son derece değerli destanlar, eski “Ustûrevî” mahiyetini kaybetmiş olup sadece “Menkabevî-Tarihî” bir mahiyet saklamaktadırlar.
- 3) “**Tarım-Sır-Derya**” sahası: Bu saha, eski Oğuzların ve “Tu-kiie” siyasî heyetinde bulunan mesela “Karluklar” gibi zümrelerin eski sahası olup burada vaktiyle teşekkül eden destan parçaları, medenî amiller tesiriyle kitaplara girerek yavaş yavaş hatıralardan silinmiş, “Menkıbevî-Tarihi” mahiyette mahsullerdir.

Mitolojik Metinler-Destanlar

- Destanlar içerikleri açısından mitolojik metinlerdir.
- Destanlarda kişiler ve olaylar olağanüstülüklerle anlatılır.
- Destanlarda evrenin, ilk insanın, boyların, ulusların, nasıl oluştuğu veya ortaya çıktığı, nasıl türedikleri ile ilgili bilgiler yer alır.
- Bütün mitlerde olduğu gibi destanlarda da bir “sorun” un yer alması söz konusudur.
- Destanlar dil, üslup ve anlatımın özellikleri ile mitik anlatılardır.

Türk Mitolojisini Oluşturan Önemli Metinler:

- Bozkurt Destanı
- Ergenekon Destanı
- Oğuz Kağan Destanı
- Manas Destanı
- Yaradılış Efsaneleri

Bozkurt Destanı

- Bilinen en eski Türk destanı olan Bozkurt Destanı pek çok Türk halkları arasında bilinir.
- Destanda Türklerin düşmanları tarafından tamamen yok edilmesi ve sadece bir (ya da iki) çocuğun sağ kalarak, kurdu gebe bırakması ve kurdun çocuk doğurması ve daha sonraki Türk halklarını oluşturmaları anlatılır.

Ergenekon Destanı

- Bu destanda düşmanları tarafından yenilen Türklerin yok olma aşamasında, düşman elinden kaçabilen iki ailenin Ergenekon adı verilen bir mağaraya gelerek orada dört yüzyıl büyümeleri, çoğalmaları ve önlerinde yol almalarını engelleyen bir demir dağı eritip Ergenekon'dan çıkmaları anlatılmaktadır. Onlar atalarının düşmanlarını yenerek Göktürk devletini kurmuşlardır.
- Destanın en önemli özelliği tarihle benzerlik göstermesidir. Türklerin demiri işleyen ilk kavimlerden olması açısından da önemlidir.

Oğuz Kağan Destanı

- 13.yüzyılda yazıya geçirilen Oğuz Kağan Destanı, Oğuz boylarının tarihi, kültürü ve edebiyatlarıyla ilgili önemli bilgiler verir. Destan Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir.

Manas Destanı

- Bir Kırgız destanı olan Manas destanında Müslüman Kırgızlarla Putperest Kalmuklar arasındaki mücadeleler anlatılır.
- Destanının tamamı 400.000 mısradan oluşmaktadır.